

Paul Citroen, verzamelaar van kaarten

Lodewijk van Duuren

Versie 22 oktober 2021

In het interview dat Willem Duys had met verzamelaar Drs. P, zegt hij over zijn verzameling: “Mijn collectie is bescheiden, zeker vergeleken die bij die van Paul Citroen, die heeft een fabuleuze verzameling”. In 1959 schrijft Paul Citroen in het tijdschrift *De Nieuwe Stem*: “Ik had een grote ansichtkaartenverzameling en ik knipte uit deze kaarten alle stukken, die ik dacht te kunnen gebruiken en plakte die bij elkaar.” Een deel van zijn collectie heeft hij dus opgeofferd voor het maken van collages, zoals *Metropolis*¹. Over dit kunstwerk schrijft het museum MoMA in New York: “The original Collage was constructed from two hundred images excised with a sharp blade from newspapers and postcards (of which Citroen was an avid² collector)”. Wat is er bekend over deze kaartencollectie? Wat en hoe verzamelde hij, en wat is er overgebleven van zijn collectie? Daarnaast is in dit artikel aandacht besteed aan een serie kaarten met tekeningen van Paul Citroen.

Een klein deel uit zijn collectie

Tot nu toe was de inhoud van de collectie van Paul Citroen mij geheel onbekend, maar door aankoop van het kerstnummer van het drukkersweekblad van week 52 van 1965, waarin acht kerst- en nieuwjaarskaarten uit de collectie van Paul Citroen in kleur zijn afgebeeld, is een eerste indruk gekregen van zijn verzameling.

Het zijn de volgende acht kaarten:

1. Franse nieuwjaarskaart uit 1907 met de tekst *Bonne Année* en een Franse postzegel.
2. Fantasiekaart met de gelukwens *Rosh Hashanah* van het Joodse Nieuwjaar.
3. Roze gekleurde kaart van de uitgever Leo uit Parijs met opdruk *Gelukkig Nieuwjaar*.
4. Een Duitse kaart met het jaar 1911 en het opschrift *Prosit Neu-Jahr!*
5. Een kaart met een jongen en meisje met het opdruk *Gelukkig Nieuwjaar*.
6. Een nieuwjaarskaart met 1903 en *Bonne année*.
7. Een kaart met opschrift *Gelukkig Nieuwjaar*.
8. Een kaart met een Franse postzegel en de tekst *Petit Almanach pour 1908*.

Het zijn alle acht nieuwjaarskaarten uit de periode 1903 tot en met 1911. Omdat het een kerstnummer betreft, heeft de samensteller waarschijnlijk deze keuze uit zijn collectie gemaakt.

¹ Paul Citroen joined the Bauhaus in 1922, and this Photomontage was exhibited in the school's first exhibition, in July–September, 1923.

² avid = fervent.

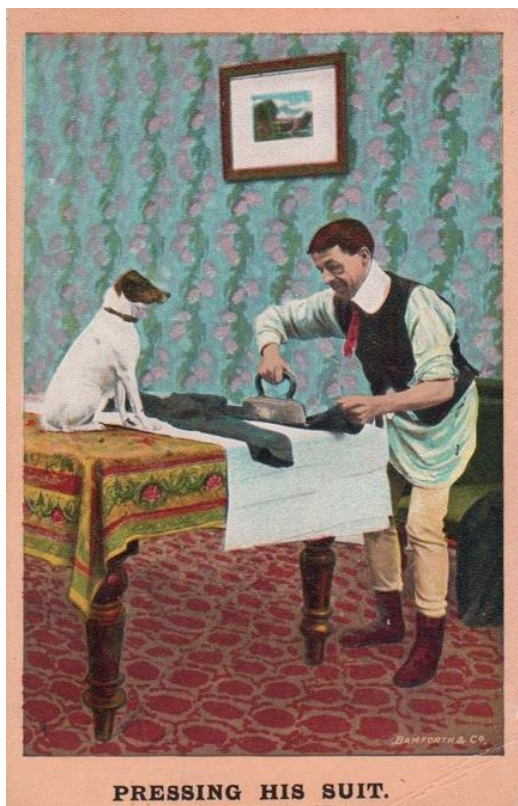

Joodse nieuwjaarskaart, afgebeeld in Drukkersweekblad.

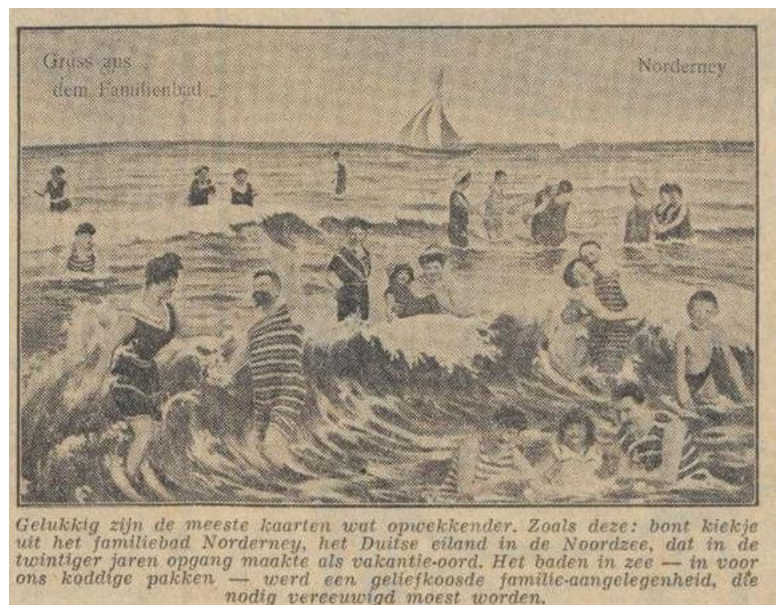

Duitse nieuwjaarskaart, afgebeeld in Drukkersweekblad.

Uit de beschrijvingen en afbeeldingen van kaarten in krantenartikelen die verschenen naar aanleiding van twee tentoonstellingen, ontstaat wel een beter beeld van de collectie. Van enkele kaarten is ook een afbeelding van de originele kaart gevonden. De collectie van Paul Citroen is zeer veelzijdig en per thema in albums opgeborgen. Stads en dorpsgezichten, strandgezichten, nieuwjaarskaarten, komische kaarten, koningshuis, geborduurde kaarten, zoekplaatjes, Eerste Wereldoorlog, romantiek, houd-tegen-het-licht-kaarten, compositiekaarten, gelegenheidskaarten, politieke kaarten, erotiek en kunstkaarten. Het lijkt erop dat er qua thematiek geen beperkingen waren. Je kunt alleen constateren dat “gewone” kaarten sterk in de minderheid zijn. In citaten van Paul Citroen valt ook vaak het woord kitsch ten aanzien van deze collectie.

Amerikaanse kaart, zwart-wit-afgebeeld in krantenartikel

Gruss aus dem Familienbad. Nordenney.

Ik zal haar mijn broodkaart geven, want ik heb meer liefde dan honger. Opschrift op Amerikaanse kaart.

Hotel de Plasmolen, zwart-wit afgebeeld in krantenartikel.

Krijgertjes

Hoe kwam Paul Citroen aan zijn kaarten? Zelf zegt hij het volgende hierover: „Ik verzamel al prentbriefkaarten vanaf mijn zesde jaar. In het begin ging het erg langzaam maar toen mijn vrienden het merkten groeide de verzameling snel. Regelmatig sturen ze mij nu de meest gekke en idiote plaatjes en wanneer ze er geen vinden, wel dan maken ze ze zelf wel.”

Het ontstaan van de verzameling is als volgt omschreven: “Het bewuste verzamelen begon met het onderwerp het Duitse „keizerlijk huis”. Hij woonde toen in Berlijn. Van de vorsten naar de toneelspelers, de bekende mensen waarover hij hoorde praten in zijn omgeving. „Toen begon ook langzamerhand de verzameling van die gekke kaarten.” En met het ordenen daarvan begon het ook een échte verzameling te worden.” “In het begin kocht hij nog wel kaarten, maar de rest zijn krijgertjes: “De tienduizend kaarten — „Ik heb een heel museum aan kaarten” — zijn overigens bijna allemaal krijgertjes. Kopen is niet zo leuk, al zitten er wel een paar bij. Uit de vroegste tijd bijvoorbeeld, toen hij op zaterdagen twintig Pfennig kreeg om met de tram „naar de sport” te gaan. Hij liep dan, het uitgespaarde geld ging op aan kaarten.”

Nalatenschap

Roelof Paul Citroen (Berlijn, 15 december 1896 – Wassenaar, 13 maart 1983) was een Nederlands kunstenaar, leraar, kunstverzamelaar, postzegelontwerper en medeoprichter van de Nieuwe Kunstschool in Amsterdam. Na het overlijden van Paul Citroen in 1983 heeft de Provincie Overijssel contact gehouden met zijn tweede echtgenote Christi Citroen-Frisch en zijn dochter Paulien Bruggeman-Citroen. In 1992 deden de erven van Paul Citroen een schenking aan de Provincie Overijssel, bestaande uit de ansichtkaartenverzameling van Citroen, alsmede tientallen boeken,

catalogi en andere publicaties. Omdat de provinciale kunstcollectie in beheer is bij Museum de Fundatie zijn deze stukken in het museum ondergebracht.

Tentoonstellingen

Er zijn twee tentoonstellingen geweest, waarbij een gedeelte van de verzameling kaarten van Paul Citroen is getoond. Eén in 1960/1961 en één in 1973. De titel van de eerste tentoonstelling is "Groeten op papier". Het is een reizende tentoonstelling die te zien is geweest in Amsterdam (2 – 31 december 1960), Groningen (14 – 26 februari 1961), Eindhoven (ca. 14 – 18 maart 1961) en Rotterdam (28 maart – 19 april 1961) in de toonzalen van G.H. Bührmann, groothandel in papier. Paul Citroen vertelde bij de opening: „U ziet hier, zeshonderd kaarten naar tijd gerubriceerd." De tentoonstelling verdeeld in drie perioden: 1900-1914, 1914-1920 en 1920-1940.

De 600 kaarten komen niet alle uit zijn eigen verzameling, maar wel voor een groot deel.

De tweede tentoonstelling heeft als titel "De groeten, prentbriefkaarten uit het bezit van Paul Citroen". Zij was te zien van 14 juli tot en met 2 september 1973 in het gemeentemuseum in Arnhem. Riet Neerincx, de conservator toegepaste kunst van het museum, heeft uit twintig albums van Paul Citroen een selectie gemaakt van 600 à 700 kaarten. Een afzonderlijke vitrine bevat kaarten op leer, hout, kurk en metaal.

Henri Methorst

Tijdens de Tweede Wereldoorlog is Paul Citroen ondergedoken geweest. In 1943 duikt hij onder in Wassenaar. Nadat hij in 1944 samen met A. Roland Holst in Laren ondergedoken heeft gezeten, voegt hij zich na D-Day in juni 1944³ bij zijn vrouw Céline Bendien en dochter Paulien, die ondergedoken zijn bij de bevriende uitgever H.W. (Henri) Methorst⁴ van uitgeverij "De Driehoek" in 's-Graveland. Paul Citroen heeft voor de oorlog een aantal artikelen over kunst voor deze avant-garde uitgeverij geschreven. In 1945 verscheen het boek "Ontaarde kunst" van P. Arentino bij Uitgeverij De Driehoek. P. Arentino is het pseudoniem van Paul Citroen.

"We deelden met z'n drieën een kamer op de bovenverdieping van het huis⁵. Van daaruit hadden we uitzicht op de tuin en de watertoren, waar hij later schetsen van maakte." [citaat dochter Paulien].

De kaart met het Weidelandschap te Wassenaar heeft rechtsonder het signatuur Paul Citroen 41. De tekeningen op de andere kaarten zijn waarschijnlijk omstreeks 1941 tot stand gekomen. Op 17 december 1938 opent in Kunstzaal Van Lier in Amsterdam de tentoonstelling "Teekeningen door Paul Citroen". De beschrijvingen van de landschapstekeningen in het artikel over deze tentoonstelling komen qua sfeer overeen met de prentbriefkaarten.

De Uitgeverij De Driehoek was gevestigd aan de Leeuwenlaan 304 in 's-Graveland. Op 1 maart 1954 verhuist De driehoek naar Amsterdam. Deze uitgeverij heeft een mapje met 10 kaarten landschapstekeningen van Paul Citroen uitgegeven in 1945. De mapjes kosten f 1,50 per stuk.

³ De biografie van Hendricus Wilhelmus Methorst geeft Dolle Dinsdag 4 september 1944 als datum van intrek.

⁴ Hendricus Wilhelmus Methorst, geboren op 12 april 1909 in Den Haag, overleden op 10 augustus 2007 in Laren. Hij was gehuwd met Anna Jeannette Geertruida (Ans) Kuiper.

⁵ Villa Wilgenhof.

Cafétuin 't Bluk, Hilversum. Prentbriefkaart van uitgeverij De Driehoek in 's-Graveland.

Cafétuin 't Bluk, Hilversum. Litho, spiegelbeeldig t.o.v. prentbriefkaart.

Inhoud mapje met 10 kaarten

Titel	Positie kaart
Bosgezicht	horizontaal
Ingang Huis ten Bosch	horizontaal
Boerderij op Duinrel	verticaal
Duinrel Wassenaar	horizontaal
Dorp Wassenaar	horizontaal
Weidelandschap te Wassenaar	horizontaal
Dorp Noordwijk	horizontaal
Cafétuin „'t Bluk" bij Hilversum	horizontaal
Tol bij Eemnes (Gooi)	horizontaal
Ardennenlandschap	horizontaal

Bronnen tentoonstellingen

- **Anoniem, 1960.** De aandoenlijke kitsch van de prentbriefkaart. Algemeen Handelsblad 2 december 1960. [tentoonstelling in Amsterdam].
- **Stan Huygens, 1960.** Kitsch is iets ontzettends, dat na vijftig jaar aandoenlijk wordt. Stan Huygens' Journaal. Telegraaf, 2 december 1960.
- **Anoniem, 1960.** Kitsch wordt na een halve eeuw aandoenlijk. De Maasbode 3 december 1960. [tentoonstelling in Amsterdam].
- **Anoniem, 1960.** Hartelijke groeten op papier van overal. De Volkskrant 8 december 1960. [tentoonstelling in Amsterdam].
- **W.A. Braasem, 1960.** Prentbriefkaarten ook cultuurgeschiedenis. Het Vaderland, 24 december 1960.
- **Anoniem, 1961.** Kostelijke collectie Prentbriefkaarten. De Stem, 14 maart 1961. [tentoonstelling in Eindhoven].
- **Anoniem, 1961.** Groeten op papier, bizarre prentjes uit het verleden. Het Vrije Volk 29 maart 1961. [tentoonstelling in Rotterdam].

- **Ada van Benthem Jutting, 1973.** De groeten van Paul Citroen. Het Parool ,25 juli 1973. [tentoonstelling in Arnhem].
- **G. Kruis, 1973.** Kunst samen naar het museum, gezellig ... waarom niet? Trouw 28 juli 1973. [tentoonstelling in Arnhem].
- **Anoniem, 1973.** De groeten. In: 'slands kroniek. De Tijd 8 augustus 1973. [tentoonstelling in Arnhem].

Bronnen overige

- **Anoniem, z.j.** Biografie Hendricus Wilhelmus Methorst In: De geschiedenis van het Humanitarisme in Nederland. <http://www.humanitarisme.nl/personen>
- **Paul Citroen, 1959.** Er was eens een schilder.... De Nieuwe stem jaargang 14, 1959. p. 517.
- **D.H. Couvée, 1965.** Kerstnummer drukkersweekblad en autolijn, 52. p.5-7.
- **Lodewijk van Duuren, 2012.** Drs. P, een markant verzamelaar van prentbriefkaarten. VDP-Bulletin 114: p. 38-39.
- **Stance Eenhuis , 1998.** Paul Citroen. Schrijversportretten. Letterkundig Museum, Den Haag / Bas Lubberhuizen, Amsterdam 1998.
- **Ralph Keuning, 2008.** Voorwoord. In: Paul Citroen Tussen modernisme en portret. WBOOKS, Museum de Fundatie , Zwolle. p. 4.
- **Hanako Murata, 2014.** Metropolis, Photo. Modern Photographs. The Thomas Walther Collection 1909–1949 at The Museum of Modern Art. December 8, 2014.
- **Hans Redeker, 1974.** Citroen: man van de vele rollen NRC woensdag 20 maart 1974.
- **Maaïke Staffhorst, 2015.** Paul Citroen tekent Pauline. Galerie Quintessens, Utrecht. 22 april t/m 25 juni 2015. mededeling H.W. Methorst, 20 oktober 1997.
- **M.V., 1938.** Nieuw werk van Reimond Kempe. Teekeningen door Paul Citroen. Algemeen Handelsblad 25 december 1938. [Kunstzaal Van Lier, Amsterdam, 17 december 1938-5 januari 1939].